

UČITEĽSKÉ ORGANIZÁCIE NA SLOVENSKU POČAS PRVEJ ČESKOSLOVENSKEJ REPUBLIKY

Jana Štulrajterová

Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Anotácia: Príspevok pojednáva o dvadsaťročnom období trvania prvej Československej republiky, príchode a pôsobení českých učiteľov na Slovensko s cieľom unifikovať školský systém v obidvoch, dovtedy nejednotných častiach republiky, zakladaní a budovaní škôl a napokon o učiteľských organizáciách, ktoré na Slovensku vznikali ako podpora učiteľského stavu, ktorý pracoval v nepriaznivých podmienkach intolerantnej spoločnosti, napriek tomu sa zaslúžil o výnimočnú prácu v oblasti vzdelania a kultúry. V štúdiu sú stručne spomenuté najvýznamnejšie slovenské učiteľské spolky, dôvody prečo vznikali, čo bolo ich cieľom a obsahom.

Kľúčové slová: vznik 1. ČSR, slovenské učiteľské spolky, učiteľské organizácie, školská politika, významné osobnosti učiteľských spolkov, časopisy

Školstvo v prvej Československej republike v jej začiatkoch nemožno hodnotiť jednoznačne pozitívne a to z viacerých príčin. Prvá svetová vojna zmenila celkovú mapu Európy, vznikli nové národy, nové spoločenské poriadky a nové smery vývoja ľudstva a na týchto zmenách sa podieľali aj Česi a Slováci, ktorí po dlhých národnoobraných a národnooslobodzovacích bojoch utvorili na troskách Rakúsko-uhorskej monarchie Československú republiku. Do novoutvorenej Československej republiky však vstupovali dva celkom rozdielne hospodársky, politicky a kultúrne rozvinuté národy, čo sa odrážalo vo viacerých oblastiach života. Napriek všetkému vznik Československa v októbri 1918 znamenal významný historický medzník a národnú slobodu oboch národov, ktoré dostali príležitosť realizovať sa v nových ideových, demokratických podmienkach.

Vznik samostatného štátu Čechov a Slovákov znamenal dôležitú záchranu, resp. vybudovanie slovenského školstva. Zjednotenie školskej sústavy, jej demokratizácia a odstránenie následkov mnohoročnej národnostnej diskriminácie boli hlavnými úlohami v školskej oblasti a vyžadovali si okamžité riešenie. Zatiaľ čo v Čechách stačilo odstrániť len štruktúrne a kvantitatívne deformácie v školstve, slovenské školstvo bolo treba budovať od základov. Kým české krajiny mali vlastné národné školstvo, primeraný počet gymnázií a škôl všetkých typov, vlastnú českú univerzitu, na Slovensku plnili aj detské opatrovne a ľudové školy maďarizačnú úlohu. Slovensko potrebovalo svoje školstvo vybudovať, kým české krajiny len zmeniť. Každá časť monarchie sa vyznačovala rozdielnou organizáciou školstva a jej úrovňou.¹

¹ Po rakúsko-maďarskom vyrovnaní roku 1867 sa Čechy rozvíjali pod vyspelejším a liberálnejším Rakúskom a riadili sa jeho školskými zákonmi, zatiaľ čo Slovensko a jeho školstvo patrilo pod zaostalejšie Uhorsko, v ktorom okrem

Po vzniku ČSR však nebolo možné hneď zrušiť staré školské zákony a nahradiť ich novými. V prvých povojnových rokoch zostal podľa zákona č. 11/1918 v platnosti ríšsky zákon z roku 1869 a na Slovensku zákonný článok XXXVIII/1868, schválený uhorským snemom o vyučovaní v národných školách. Ten až na niektoré úpravy platil až do roku 1922. Rozdiely, ktoré v organizácii školstva boli v dôsledku rakúskych a uhorských školských zákonov, sa vláda snažila postupne odstraňovať v prvých rokoch trvania republiky. Prvoradou a naliehavou úlohou vládnej moci bolo vyrovnať rozdiely v oblasti českého a slovenského školstva, slovenské školy bolo treba obsadzovať slovensky hovoriacimi učiteľmi a profesorami. Tých bol ale obrovský nedostatok. V novembri 1918 bolo na Slovensku len 300 roduverných slovenských učiteľov pre ľudové školy a asi 20 stredoškolských profesorov – Slovákov. Vyše 4000 ľudových škôl a všetky stredné školy boli maďarské.² Ako uvádza J. Pšenák vo svojej štúdii z pamäti Antona Štefánka, kde v kapitole Počiatky novodobého školstva na Slovensku píše, že: „prvé počiatky vzniku novodobého školstva na Slovensku treba hľadať v tichých pracovniach českých učiteľov a profesorov, ktorí na Morave a v Čechách pripravovali vydávanie slovenských učebníc a v tichosti tiež uvažovali o tom, ktorí učitelia a profesori by sa hneď po oslobodení Slovenska hodili za organizátorov a výkonných pedagógov mladej slovenskej generácie a v širšom slova zmysle v ľudovýchove i dospelých Slovákov.“³

Jedným z prvých opatrení v oblasti školskej politiky bola unifikácia stredných škôl na Slovensku a v českých krajinách. Podľa zákona č. 293/1919 z mája 1919 boli všetky predpisy platné pre gymnáziá, reálky, učiteľské ústavy a stredné odborné školy priemyselne a ekonomické (osnovy, učebnice, prijímanie žiakov, systém skúšania a hodnotenia, maturitné skúšky, školské sviatky a prázdniny, služobné normy učiteľov v Čechách) rozšírené i na rovnaké školy na Slovensku. Týmto zákonom prestali na Slovensku platiť normy bývalých maďarských stredných škôl. Tento zákon platil aj na Zakarpatskej Ukrajine. Bolo nevyhnutné systematicky budovať sieť stredných škôl. V Čechách išlo o rozšírenie ich počtu, kým na Slovensku sa museli maďarské stredné školy poslovenčovať. Čo sa týka kvantitatívneho rozvoja možno konštatovať, že kým v roku 1918 sa poštátnili len tri slovenské stredné školy, v školskom roku 1918/19 sa otvorilo už 13 stredných škôl. Prudký kvantitatívny nárast nastal v školskom roku 1919/20 kedy počet stredných škôl na Slovensku bol 35 a tento trend pokračoval až do školského roku 1921/22, keď ich bolo 38.⁴

Objavovali sa aj požiadavky na zlepšenie sociálneho zabezpečenia učiteľov, aj tu bola situácia v školských pomeroch a v spoločenskom postavení českých učiteľov o čosi lepšia. Rakúske školské zákony sa nesprávali k českému učiteľovi tak neprajnícky ako uhorské zákony k slovenskej škole a slovenskému učiteľovi. Aké chudobné boli školy, taký ubiedený bol za monarchie aj učiteľ.⁵ V novovzniknutej republike vznikali na domáhanie a obranu práv učiteľov mnohé stavovské spolky a organizácie, motiváciou na ich zakladanie boli okrem iného aj stavovské, náboženské, odborné a politické dôvody. Každá organizácia mala svoj

politického, hospodárskeho a kultúrneho úpadku bol na nemaďarské národy vyvíjaný systematicky národnostný útlak. Začínal sa v školách, ktoré sa najmä od druhej polovice 19. storočia stávali čoraz viac nástrojmi násilnej maďarizácie. Zatvorenie Matice slovenskej (1875) a troch slovenských gymnázií (1874 – 1875), ktoré si založil a vydržoval slovenský národ svojpomocne v intenciách záruk národnostného zákona, zasadilo ťažkú ranu slovenskému národno-politickému hnutiu.

² MÁTEJ, J. Vývin slovenského školstva v rokoch 1918-1945. In Jednotná škola, roč. 20, 1967, č. 7, s. 635

³ PŠENÁK, J. Působenie českých profesorov na Univerzite Komenského. In Československé školství, učitelstvo a T. G. Masaryk. Přerov, 1990, s. 102-110. Pozri tiež rukopis Antona Štefánka v Archíve katedry pedagogiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského.

⁴ PŠENÁK, J. 2011. Slovenská škola a pedagogika 20. storočia. Ružomberok : Verbum, 2011, s. 228.

⁵ MILO, Š. 1995. Slovenský učiteľ v rokoch prvej ČSR. Nitra, 1995, s. 12.

ideový a pracovný program, ktorý publikovali v tlačových orgánoch svojich organizácií. Ak učiteľské spolky nemali svoj vlastný tlačový orgán, členovia prezentovali svoje spoločensko-politické názory na stránkach dennej tlače alebo v nezávislých pedagogických časopisoch. Učiteľia organizovaní v Slovenskej obci učiteľskej publikovali svoje pedagogické a politické názory zväčša v novinách Slovenský denník. Niektoré učiteľské organizácie viedli medzi sebou dokonca otvorený politický boj, záviselo od ideovo-politického primknutia spolku k tej ktorej politickej strane. Dôležité je, že v metodologických a didaktických otázkach sa názorovo nerozchádzali a neboli medzi nimi rozpory.

K učiteľským spolkom patrili: Zemský učiteľský spolok, Zväz slovenských učiteľov, Spolok profesorov Slovákov, Spolok evanjelických učiteľov, Spolok ukrajinských a ruských učiteľov, Spolok maďarských učiteľov, Spolok židovských učiteľov a Spolok učiteľov penzistov.⁶ Každá organizácia, či spolok mala za úlohu usmerňovať svojich členov – učiteľov v zmysle svojej spolkovej inštitúcie, v otázkach politicko-výchovných a mala dohliadať na realizáciu zákonov a výnosov o materiálno-finančnom zabezpečení učiteľského stavu.

Zemský učiteľský spolok

Najstaršou učiteľskou organizáciou s najdlhšou tradíciou na Slovensku bol *Zemský učiteľský spolok*. Bol založený v roku 1919 v Žiline ako prvá stavovská organizácia na obhajovanie práv a na sledovanie plnenia povinností svojich členov – slovenských učiteľov. Predsedom na zakladajúcom zhromaždení sa stal Anton Hancko, učiteľ v Žiline, poslanec Národného zhromaždenia za Hlinkovu slovenskú ľudovú stranu. Podpredsedovia František Šídlo, správca meštianskej školy v Banskej Bystrici, Jur Babka, inšpektor v Banskej Bystrici a Alžbeta Mačeková, učiteľka, tajomníci Martin Ježo, učiteľ vo Východnej a Jozef Chmelíček, učiteľ meštianskej školy v Banskej Bystrici, zapisovatelia Adam Špitka učiteľ v Ľubinej a František Příborský, učiteľ, pokladníčka Terézia Košinová, učiteľka v Žiline.⁷

Tlačovým orgánom Zemského učiteľského spolku bol časopis *Slovenský učiteľ*, ktorý vychádzal dvakrát mesačne. Redigoval ho Martin Ježo a neskôr Fraňo Mojto. V prvom čísle časopisu autori načrtli jeho poslanie a poukázali na to, čím má byť pre učiteľov, „...radcom a hybnou silou organizovaného školstva na Slovensku vo veciach kultúrnych a hmotných... Všetka naša práca bude vedená duchom republikánskym-demokratickým. Pracovať bude na rozkvet našej vlasti československej zo všetkých síl.“⁸

Časopis poskytoval učiteľom priestor, aby sa mohli vyjadrovať o všetkých pedagogických problémoch a riešiť všetky učiteľské záležitosti. Časopis od prvého čísla bránil bratské vzťahy medzi Čechmi a Slovákami, odsudzoval štvavé hlasy proti Čechom. „...musíme stáť ustavične na stráží, lebo falošní proroci a maďarónski štváci sa vkrádajú medzi ľud a lákavými vymyslenými heslami, ako sú: Česi nám chcú odobrať vieru a reč – hľadia ho sklátiť z pravej cesty, na ktorú nastúpil a chcú zasiat semeno nedôvery a nenávisť proti bratom Čechom.“⁹ Neskôr na stránkach tohto časopisu interpretovali učiteľia ostré slová na adresu československej vlády, ktorá svojimi predpismi a nariadeniami vnášala medzi slovenských učiteľov zárodoky nedôvery. Slovenskí a českí učiteľia pôsobiaci na Slovensku hľadali celý čas spoločnú cestu v riešení školských otázok. 25. mája 1919 zorganizovali stretnutie vo Vrútkach, ktorého cieľom bolo prejednanie najdôležitejších a najaktuálnejších

⁶ MÁTEJ, J. 1976. Dejiny českej a slovenskej pedagogiky. Bratislava : SPN, 1976, s. 100.

⁷ Slovenský učiteľ, roč. 1, 1920, č. 1, s. 29.

⁸ Tamže, s. 1

⁹ MILO, Š. Cit. d., s. 28.

školských, organizačných a stavovských otázok. V Memorande, ktoré na stretnutí zostavili, boli vyslovené požiadavky ako napr. sprísnená školská dochádzka, rozšírenie školopovinnosti na 8 rokov, aby 1 učiteľ mal v triede najviac 50 žiakov, aby učitelia ľudových škôl mali vysokoškolské vzdelanie a ak by to nebolo možné, nech sú pre nich zriaďované aspoň pokračovacie kurzy a pod. Samozrejme existovali aj otázky, ktoré rozdeľovali slovenských učiteľov už v dvadsiatych rokoch, jednou z nich bola otázka poštátnenia cirkevných a súkromných škôl. Osobitné postavenie v učebných plánoch mala občianska výchova ako vyučovací predmet. Cieľom tohto predmetu bol kompromis medzi náboženským výkladom a vedeckým výkladom o prírode a spoločnosti.¹⁰ Spory medzi učiteľmi viedli k rozkolu. Martin Ježo vyzýval: „*Bratia, držme sa toho stanoviska, že na Slovensku musí byť každému republikánsky a slovensky zmysľajúcemu učiteľovi zabezpečené právo presvedčenia! Keby sme jeden druhého terorizovali, tak nesledujeme zásady pravej demokracie, ale staviame sa proti nim. Nie rozkol, ale zjednotenie hľadáme.*“¹¹

Zemský učiteľský spolok v roku 1928 na valnom zhromaždení, na návrh Karola Murina, zmenil názov na *Krajinský učiteľský spolok*.¹² Skrátený názov spolku – KUS sa interpretoval aj ako Katolícky učiteľský spolok. Anton Hancko, ako jeho predseda, sa v Spolku usiloval realizovať politiku Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. Na valnom zhromaždení vystupoval predovšetkým ako poslanec tejto strany. „*V ďalšom vývoji pôjdeme ďalej od heroicky šliapanou cestou v znamení kultúrneho prevratu, pokroku, vedeného ideálmi kresťanského solidarizmu proti laicizujúcemu a dnešný spoločenský poriadok rozvracajúcemu, tzv. pokrokovému, v konečných výsledkoch bolševizujúcemu smeru, za slávu a česť národa a vlasti.*“¹³ Slovenský učiteľ nesympatizoval s komunistickou ideológiou, s triednym bojom a so zrušením súkromného vlastníctva.

Obsah časopisu Slovenský učiteľ bol programom práce Zemského učiteľského spolku. Podľa Š. Mila: „Organizácia ZUS a Slovenský učiteľ vytvorili okolo seba bariéru, z ktorej sa nevedeli sami dostať, a preto ich práca sa niesla jednotajne tým istým smerom: útokom nielen na slovenské a české kruhy, nežičiace slovenským učiteľom, ale aj na pokrokové myšlienky vnášané do výchovného procesu, odporujúce cirkevnictvu a náboženským tradíciám.“¹⁴

Zväz slovenského učiteľstva

Zemský učiteľský spolok ale nedokázal zjednotiť všetkých slovenských učiteľov, došlo k odštiepeniu pokrokového krídla, v ktorom sa združili väčšinou legionári z okresov Skalica a Myjava. Títo sa zišli 26. januára 1922 vo Vrútkach, centre robotníckeho hnutia a založili nový učiteľský spolok pod názvom *Slovenská obec učiteľská* (SOU). Jej predsedom sa stal Martin Oříšek a hlavným tajomníkom Anton Granatier. Českí učitelia na Slovensku sa združili v *Spolku pokrokových učiteľov Slovenska* (SPUS). 19. mája 1923 sa oba spolky zlúčili a na druhom valnom zhromaždení v Bratislave 7. 10. 1923 dali svojej organizácii nový názov *Zväz slovenského učiteľstva* (ZSU). Predsedníctvo malo takéto zloženie: predseda Martin Oříšek z Brezovej pod Bradlom, podpredseda za učiteľov ľudových škôl Juraj Babka z Banskej Bystrice, podpredseda za učiteľov meštianskych škôl Ján Loucky z Ružomberka, pod-

¹⁰ MÁTEJ, J. 1970. Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky. Bratislava, 1970, s. 83.

¹¹ Slovenský učiteľ, roč. 1, 1920, č. 3, s. 67.

¹² Slovenský učiteľ, roč. 10, 1928, č. 1, s. 1-2.

¹³ PŠENÁK, J. 2011. Cit. d., s. 229.

¹⁴ MILO, Š. 1995. Cit. d., s. 31.

predsedkyňa za učiteľky Emília Schückerová z Banskej Štiavnice, hlavný tajomník Július Brandýsek z Bratislavy, hlavný pokladník Vojtech Fraas z Malaciek, redaktor časopisu Národná škola slovenská Adolf Bartoň z Bratislavy.¹⁵ Zväz slovenského učiteľstva, najmä vďaka jeho zakladateľovi M. Oříškovi a hlavnému tajomníkovi A. Granatierovi, ktorí sformovali hlavné zásady organizácie, ale najmä zásluhou A. Petrtyla, mnohoročného tajomníka si získal uznanie a vážnosť v radoch učiteľstva. Svojimi aktivitami v čase letných prázdnin (konferencie a školenia) sa usiloval pozdvihnúť úroveň slovenských učiteľov. Štefan Milo porovnal prácu Zemského učiteľského spolku a prácu Zväzu slovenských učiteľov, konštatoval, že kým prvý spomenutý bol silne ovplyvnený ideami Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, druhý bol pod silným vplyvom sociálnej demokracie a agrárnej strany. Napriek tomu Zväz slovenských učiteľov zohral významnú úlohu v intenciách uvedených politických strán a usmerňoval svoj tlačový orgán Národnú školu slovenskú a politicky orientoval výchovu učiteľstva v duchu demokracie.¹⁶

Spolok evanjelických učiteľov

Potom ako sa Zväz učiteľov Slovenska postupne menil na katolícku nábožensko-stavovskú organizáciu vznikol *Spolok evanjelických učiteľov*. Evanjelickí učitelia odišli zo ZUS a založili si vlastnú organizáciu Spolok evanjelických učiteľov. Spolok mal ochraňovať ich stavovské záujmy a podporovať ich ďalšie vzdelávanie. 25. augusta 1925 v Liptovskom sv. Mikuláši na zhromaždení evanjelických učiteľov si zvolili správu spolku. Predsedom sa stal Adam Špitka z Lubiny. Stanovy spolku schválil generálny konvent 12. novembra 1926. Predseda spolku sa stal zároveň členom generálneho konventu. Všetci učitelia na evanjelických ľudových školách, kantori a katechéti boli povinne členmi spolku. Príspevky však platilo len 50 % členov. Tlačovým orgánom Spolku evanjelických učiteľov bol časopis *Evanjelický učiteľ*, ktorý začal vychádzať v roku 1937. Časopis informoval čitateľov a členov spolku o aktuálnych problémoch učiteľstva, o valnom zhromaždení spolku, o finančnom zabezpečení učiteľov evanjelických cirkevných škôl a o spolupráci so Zväzom učiteľov Slovenska. Na stránkach časopisu bola najčastejšie riešená problematika cirkevných škôl a učiteľov, náboženskej morálky učiteľov a školskej reformy.

Spolok profesorov Slovákov

Stavovskú a odbornú spolupatričnosť prejavili aj slovenskí stredoškolskí profesori a združili sa v *Spolku profesorov Slovákov*. K jeho vytvoreniu viedli stavovské a národné príčiny. Vzťahy medzi slovenskými a českými profesormi začali naberať nežiaduci smer. Po vzniku ČSR videli slovenskí profesori v českých jedinú možnosť a oporu v kultúrnom oslobodení a povzbudiví Slovákov, ale vinou nesprávne vedenej školskej politiky vznikala nedôvera na oboch stranách. Slovenskí profesori zastávali názor osobitosti slovenského národa a odmietali ideológiu „čechoslovakizmu“, ktorú presadzoval Ústredný spolok československých profesorov a nebolo možné, aby sa zjednotili v spoločnom postupe. Založenie spolku si teda vynútila situácia a vzťahy v Ústrednom spolku československých profesorov k slovenským profesorom. Ďalšou z príčin bolo nerovnoprávne postavenie slovenských a českých profesorov v ÚSČSP. Slovenskí profesori boli ustanovovaní ako profesori v zmluvnom pomere, ktorý ich morálne a existenčne postihoval. Ustanovujúci text dekrétu znel:

¹⁵ Tamže, s. 34.

¹⁶ Tamže, s. 34.

„Ustanovuji Vás na šk. rok 1919/20 zatímním profesorem v smluvním poměru bez jakéhokoliv nároku na pensi...ministerstvo vyhrazuje si právo dalšího ustanovení po jednoročném úspěšném účinkování.“¹⁷ Podobne aj nariadenie Ministerstva školstva a národnej osvety (MšANO) v Prahe o jazykovej skúške zo slovenského jazyka pre slovenských profesorov, ktorí ukončili štúdium na maďarskej univerzite a jeho realizácia, boli ďalšou z príčin, ktoré nútili slovenských profesorov pracovať pre svoju ochranu. Vestník MŠANO však publikoval uvedené nariadenie neskoro, profesori sa už nestihli prihlásiť na skúšku v stanovenom termíne, a tak stratili možnosť uchádzať sa o 200 voľných profesorských miest v slovenských stredných školách. Zostávali naďalej profesormi v zmluvnom pomere, menovanie na profesorské miesto bolo podmienené absolvovaním jazykovej skúšky. MŠANO neurčilo náhradný termín skúšky, preto sa o miesta profesorov mohli uchádzať iba českí profesori, ktorí mohli byť vymenovaní i bez jazykovej skúšky zo slovenského jazyka. Českí profesori mali navyše tzv. slovenskú výhodu. Predpísanie diferenčných skúšok nielen zo slovenského jazyka, ale aj z aprobačných predmetov bolo hodnotené slovenskými profesormi ako prejav nedôvery k odborným vedomostiam slovenských profesorov. Českí profesori boli uprednostňovaní aj vtedy, keď boli kvalifikovaní uchádzači zo Slovenska. Kriticky sa vyjadril k tomuto problému v príspevku pod názvom Rovnoprávnosť v praxi autor pod skratkou „S“. „293 profesorov – Čechov, z nich sú zmluvní 14 (bez vysokoškolského vzdelania) – vyučujú telocvik a kreslenie – a 126 profesorov Slovákov, z nich sú 32 zmluvní (okrem 3 všetci s vysokoškolským vzdelaním, väčšinou diplomovaní profesori s mnohoročnou praxou).“¹⁸ Práve tieto dôvody viedli slovenských profesorov k vytvoreniu vlastnej organizácie, ktorá mala brániť ich práva a záujmy. 4. augusta 1921 bola v Ľubochni predporada a 5. augusta 1921 valné zhromaždenie slovenských profesorov. Aktívni boli košickí profesori pod vedením Karola Murgaša. V Ľubochni sa zišlo 90 profesorov -Slovákov. Z Ústredného spolku československých profesorov sa nezúčastnil nikto, hoci boli na valné zhromaždenie pozvaní. Snahy slovenských profesorov nesprávne posudzovali ako separáciu, odštiepenie. Návrh na vytvorenie samostatného spolku slovenských profesorov obsahoval aj dôvody k tomuto kroku: „Sú to zvlášť krivdy stavovské (odstraňovanie Slovákov, zmluvný pomer a zavádzanie Slovákov pri poslednom opozdenom vydaní nariadenia ohľadom skúšok), národné (do zadu stavanie slovenského jazyka), vedecké (podceňovanie nášho vedeckého vzdelania).“¹⁹ Valné zhromaždenie návrh na vytvorenie samostatnej organizácie schválilo a tak 5. augusta 1921 bol v Ľubochni oficiálne založený Spolok profesorov Slovákov (SPS). Predsedom spolku sa stal Karol Murgaš, profesor reálneho gymnázia v Košiciach.

Program a cieľ spolku bol v stanovách stanovený takto:

„II. Cieľ spolku

§ 5. Spolok stojí na základe jednotnosti Čs. republiky.

§ 6. Cieľom spolku je hájenie všeobecných národných, ďalej hmotných a mravných stavovských záujmov profesorov Slovákov.

§ 7. Ďalším cieľom je literárne pestovanie a popularizovanie vedy a umenia v slovenskom jazyku buď v časopisoch, buď v knihách pod štitom Matice slovenskej.

§ 8. Vydávanie odborného časopisu.

§ 9. Venovanie náležitej pečlivosti zostaveniu vzorných slovenských učebníc a príručiek.²⁰

¹⁷ KRATOCHVÍLOVÁ, E. 1975. Dejiny spolku profesorov Slovákov. In: Jednotná škola, roč. 27, č. 2, s. 150.

¹⁸ Tamže, s. 151. Pozri tiež Sborník Spolku profesorov Slovákov, roč. 1, 1922, zoš. 2, s. 76.

¹⁹ KRATOCHVÍLOVÁ, E. 1975. Cit. d., s. 152 alebo Sborník Spolku profesorov Slovákov, roč. 1, 1922, zoš. 1, s. 39.

²⁰ Tamže, s. 152.

Stanovy Spolku profesorov Slovákov boli schválené výnosom Ministerstva s plnou mocou pre správu Slovenska č. 24691/1921 z 2. decembra 1921, ktorým bol Spolok profesorov Slovákov legalizovaný. Slovenskí profesori vytvorením samostatného spolku nechceli separáciu od Ústredného spolku československých profesorov, ale chceli s ním naďalej a na vysokej úrovni spolupracovať, o čom svedčia mnohé zachované dokumenty a súkromná korešpondencia. Na Slovensku v začiatkoch republiky bolo skutočne málo vzdelancov a napriek určitým výhradám pri obsadzovaní profesorských miest si slovenskí profesori uvedomovali pomoc a vysoko vážili spoluprácu s českým národom a príchod českých učiteľov. Predseda spolku, Karol Murgaš, o tom napísal: „*Ako je neodvratnou pravdou, že by sme sa bez bratov neboli oslobodili, práve tak je faktom, že sa bez ich pomoci nemôžeme udržať. Nám je treba mnoho a mnoho bratov profesorov, lekárov, inžinierov, odborných úradníkov a podúradníkov ešte do ďalekej doby. Rozhodne sú nám nie potrební školníci, listonoši, služobný personál úradov, financií, čelníci atď., slovom takí, ktorých Slováci po krátkom poučení prospešne vedia nahradiť: tí Slováci, ktorí s obrovským sklamaním v srdciach nemôžu prísť ku chlebu a nútení sú s otrávenými útrobnami hladovať alebo opúšťať svoju vlasť.*“²¹

Spolok profesorov Slovákov vyvíjal aj bohaté mimoškolské aktivity. Jeho členovia pracovali v miestnych kultúrnych spolkoch, v odbočkách Matice slovenskej, osvetového zboru, v muzeálnych spolkoch, divadelných krúžkoch, spevokoloch, Červenom kríži a v telovýchovných jednotách, aktívne sa spolupodieľal na prípravách osláv pri príležitostiach rôznych významných kultúrnych výročí. Tlačovým orgánom spolku bol *Sborník spolku profesorov Slovákov*, ktorý vyzýval profesorov k tvorbe slovenských učebníc, vedeckých a populárnoučebných kníh a beletrie. Dostával sa nielen medzi stredoškolských profesorov, ale aj medzi ostatnú inteligenciu a širšiu verejnosť. Nabádal zachraňovať staré písomnosti, slovenskí stredoškolskí profesori vykonávali na jeho stránkach záslužnú prácu na pozdvihnutí slovenského jazyka. Kultúrna činnosť slovenských profesorov bolo mnohostranná, splynula s verejným životom, učitelia v nej našli pevné miesto a plnili svoje poslanie v škole medzi mládežou i mimo školy. Vedecká, publikačná a vydavateľská činnosť SPS sa rozvíjala len pomaly, ale postupom času sa objavovalo stále viac odborných článkov s vedeckými ambíciami. Slovenskí profesori dovtedy nemali vo vedeckej práci vlastné tradície, absolvovali maďarské školy, mladí profesori boli preťažovaní vyučovacími povinnosťami a zväčša pochádzali zo skromných pomerov a zápasili s hmotnými ťažkosťami preto nemali ideálne podmienky na vedeckú prácu a často nemali ani podporu nadriadených orgánov. Sborník Spolku profesorov Slovákov vychádzal po celý čas svojej existencie a poskytoval priestor na publikačné aktivity profesorov z odborov pedagogika, filozofia, jazykoveda, antropológia, geológia atď. Odborné príspevky publikovali najmä J. Kvačala, J. Hronec, M. Lisý, J. Beniač, J. Martinka, R. Kľačko, A. Miškovič, A. Nagy, K. Peternell, A. Wallo, A. Vrbacký, D. Ursíny, F. Kardoš, F. Černák. Časopis propagoval nové knihy, prinášal recenzie, správy zo školskej teórie a praxe. Členovia SPS sa podieľali aj na príprave slovenskej terminológie v jednotlivých vedných odboroch. Bohatá bola aj prednášková činnosť pri rozličných príležitostiach a rovnako aj prekladateľská činnosť z ruštiny, poľštiny, nemčiny, francúzštiny, maďarčiny, češtiny, rumunčiny, ktorou sprístupňovali slovenským čitateľom významné diela autorov iných národov. Spolok profesorov Slovákov mal v programe aj vydávanie odborných príručiek, publikácií pre profesorov stredných škôl. V r. 1923 vyšlo nákladom SPS prvé dielo určené stredoškolským profesorom *Vyučovanie a vyučovacia osobnosť* od Juraja Hronca a brožúra Ferdinanda Štellerera *Ako budeme písať prídavné mená*, v r. 1925 od toho istého autora práca Baľko Škultéty. Českí profesori odmietli publikovať svoje príspevky na

²¹ Tamže, s. 152.

stránkach tohto časopisu. Rušné roky a existenčné problémy, s ktorými neustále profesori zápasili bránili rozvíjaniu vedeckej, publikačnej a editorskej činnosti.

Spolková činnosť bola rôznorodá, čestnými členmi boli významné osobnosti školského i kultúrneho života a počet členov každým rokom rástol. Na ustanovujúcom valnom zhromaždení v roku 1921 mal Spolok profesorov Slovákov 90 členov a v roku 1938 mal spolok už 417 členov. 4. júla 1925 v Košiciach po päťročnej existencii spolku sa konštatovalo, že sa priaznivo vyriešili stavovské otázky, koncipovali sa požiadavky na definitívu slovenských profesorov. Vyslovila sa požiadavka, aby učitelia meštianskych škôl, ktorí majú pedagógium, mohli vyučovať na gymnáziách do VI. triedy vrátane. V rezolúcii na valnom zhromaždení v Košiciach sa žiadalo zriadiť krajinskú školskú radu, pozostávajúcu zo Slovákov a utvorenie disciplinárnej komisie pre Slovensko, zloženej zo Slovákov. Vyslovila sa požiadavka, aby duch slovenskej školy od ľudovej až po univerzitu bol slovenský a miesto jazyka „československého“ nech sa používa termín jazyk český a jazyk slovenský. V rezolúcii sa žiadala i výučba náboženstva na stredných školách a výučba spevu vo všetkých školách a vyslovila sa aj požiadavka školského lekára pre každú školu. Spolok spolupracoval so všetkými stavovskými spolkami na Slovensku. Členovia spolku žiadali dobudovať Univerzitu Komenského, vybudovanie vysokej školy technickej, hudobného konzervatória a školy dramatického umenia v Bratislave, a ďalších stredných škôl na Slovensku. Spolu s českými profesormi sa zúčastnili na príprave reformy stredného školstva. Okrem iného zaujímali stanovisko k pripravovaným zmenám vo vzdelávaní dievčat a po celý čas sa snažili aktívne zasahovať do školskej politiky. V 30-tych rokoch 20. storočia, v období ťažkej hospodárskej krízy, ktorá zasiahla aj učiteľský stav, bojoval spolok proti prepúšťaniu žien zo školskej služby. Využíval na to všetky dostupné prostriedky, rozposielal rezolúcie, memorandá, deputácie, žiadosti, aktívne navštevoval MŠANO, aby riešil sťažnosti svojich členov.

Spolok profesorov Slovákov existoval do r. 1942, keď podľa zákona č. 297 Slov. zák. zo dňa 19. novembra 1940 o záujmových organizáciách stal sa súčasťou „Združenia štátnych a verejných zamestnancov“. Spolok profesorov Slovákov ako stavovská organizácia stredoškolských profesorov mal nepochybne významný podiel na zlepšení situácie slovenských profesorov, mal akýsi ochránarský charakter, keďže vznikol na obranu všeobecných národných, hmotných a stavovských záujmov. Spolok sa spočiatku nehlásil k programu žiadnej politickej strany, ale neskôr akoby ticho súhlasil s politickým programom Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a s jej filozofiou nacionalizmu. Slovenská vláda hneď na začiatku nachytala časť inteligencie na to, že jej ponúkla výnosné miesta v štátnom aparáte. V roku 1939 bolo vymenovaných 6 profesorov za poslancov do slovenského snemu a tak sa čiastočne podarilo Slovenskému štátu získať do služieb režimu aj Spolok profesorov Slovákov. Profesori naivne očakávali od nového zriadenia riešenie školských otázok, priaznivejšie podmienky pre ich realizáciu, hmotné i kultúrne povznesenie. Vzhľadom na krátku hospodársku konjuktúru, oživenie priemyslu a podnikania sa tento ich pocit mohol naplniť, ale len na veľmi krátku dobu. Počas trvania Slovenského štátu úroveň Sborníka Spolku profesorov Slovákov poklesla, nedokázal v zložitej politickej situácii zaujať správne stanovisko a jeho členovia zaslepení sľubmi slobody a nezávislosti prehliadli falošnú politiku slovenskej vlády. To, že spolkový život už neprebíhal tak, ako počas trvania prvej Československej republiky svedčí aj valné zhromaždenie spolku v r. 1941, na ktorom sa zúčastnilo len 80 členov z celkového počtu 725 členov.²²

²² Tamže, s. 160.

Menšinové učiteľské spolky

Okrem týchto najvýznamnejších učiteľských spolkov vznikli počas prvej Československej republiky aj ďalšie iné. Napr. *Zväz ruských učiteľov na Slovensku* (Sojuz ruskich učiteľov na Slovákii), ktorý bol založený roku 1924 na zjazde ruských a ukrajinských učiteľov v Prešove ako stavovská organizácia, ktorá mala v programe zlepšenie materiálnych a finančných pomerov a bytových podmienok. Zväz reprezentoval týchto učiteľov, umožňoval im predkladať sťažnosti a zovšeobecňovať skúsenosti. Za predsedu bol zvolený J. Gendera, členské bolo 100 Kčs ročne. Z tohto fondu vydávali oficiálny tlačový orgán *Russkaja škola*, prvé číslo vyšlo v r. 1926. Zväz ruských učiteľov bol nielen reprezentantom ruských a ukrajinských učiteľov na Slovensku, ale aj tlmočníkom ich politických a pedagogických názorov ako národnostnej skupiny. *Spolok maďarských učiteľov na Slovensku* bol založený v r. 1921 na obhajovanie stavovských práv, na usmerňovanie pedagogickej práce a plnenie stavovských povinností. Maďarskí učitelia sa organizovali v Spolku bez rozdielu náboženskej konfesie. Tlačovým orgánom Spolku maďarských učiteľov bol časopis *Magyar tanító* (Maďarský učiteľ). Na Slovensku pôsobili aj ďalšie spolky, napr. *Spolok učiteľov penzistov* a *Spolok židovských učiteľov*. Oba spolky obhajovali stavovské práva svojich členov a postavenie učiteľov v spoločnosti.²³

Okrem spomínaných časopisov jednotlivých spolkov existovali aj iné, ktoré zohrávali pozitívnu úlohu v práci slovenských učiteľov. Boli to časopisy, ktoré boli nezávislé a nepodliehali ideológii žiadnej politickej strany. Takýmto časopisom bol časopis *Naša škola*, ktorý bol svojim obsahom zmierlivý, nevnašal do radov učiteľstva žiadne vášne, nemusel riešiť také páliivé problémy ako *Slovenský učiteľ* či *Národná škola Slovenska*, ktoré sa snažili zabezpečiť učiteľstvu materiálne a spoločenské postavenie. Počas celej svojej existencie sa venoval len výchovným a didaktickým problémom, na svojich stranách najviac riešil problematiku modernej didaktiky západného typu. Interpretoval sa ako spolupracovník všetkého učiteľstva na Slovensku, bez rozdielu, kto v akej škole učil, mal byť pomocníkom a pomáhať učiteľom pri zovšeobecňovaní skúseností. Ideálom Našej školy mal byť vzdelaný učiteľ, sebavedomý kultúrny pracovník, ktorý sa neuspokojí s nadobudnutým vzdelaním v učiteľských ústavoch, ale bude sa naďalej vzdelávať a rozširovať svoj profesionálny obzor.²⁴ Z teoretických vedeckých časopisov najvyššiu kvalitu zaznamenal *Pedagogický zborník* prof. Juraja Čečetku, ktorý združoval stredoškolských profesorov, ktorí neboli organizovaní v Spolku profesorov Slovákov.

Roky nástupu Adolfa Hitlera k moci znamenali veľké vojnové nebezpečenstvo, fašistická expanzia sa stávala čoraz naliehavejšia a zasahovala aj do života učiteľov. Práve učitelia volali na stránkach svojich časopisov po svetovom mieri. Nebezpečenstvo fašizmu, úklady o rozpad republiky trápili mnohých českých a slovenských učiteľov. Časopis *Evanjelický učiteľ* takto vyzýval do boja za mier: „*Sloboda národa a sloboda ducha je v nebezpečí. Dnes je dôležité, aby sme my, učitelia, ideove sa našli v jednej línii lebo dnes sa musí všetko učiteľstvo, ktorému osud slobody a mieru úprimne leží na srdci, stretnúť názorove a myslieť, cítiť a konať ako jeden človek: Brániť slobodu a mier!*“ Podobne aj *Slovenský učiteľ* volal, že „...*blaho národa nech nám je najvyšším zákonom. Slovák len v republike Československej bude Slovákom. Skaza Republiky bola by skazou národa, jej život, je život náš!*“²⁵

²³ MILO, Š. 1995. Cit. d., s. 43-47

²⁴ Naša škola, roč. I, 1926, č. 1, s. 1

²⁵ MILO, Š. 1995. Cit. d., s. 80

Žiaľ pokrokové a vlast' milujúce učiteľstvo sa len so smútkom pozeralo na rozpad prvej Československej republiky, roky mravenčej práce budovania moderného, demokratického školstva zmietla fašistická expanzia, ktorá ale tiež ovplyvnila a podporila reakciu niektorých skupín, ktorým osudy vlasti boli ľahostajné a na pozadí rozpadu republiky im svitli nové spoločenské a politické nádeje.

Použitá literatúra

- Česko-slovenské vzťahy v oblasti školství. Sborník referátů z kolokvia konaného 25. – 26. října 1993 u příležitosti 75. výročí vzniku Československé republiky.* Přerov, 1994.
- KOPÁČ, J.: *Dějiny školství a pedagogiky v Československu. Díl I. České a slovenské školství a pedagogika v letech 1918 - 1928.* Brno : Univerzita J. E. Purkyně, 1971, 220 s.
- KRATOCHVÍLOVÁ, E.: Dejiny spolku profesorov Slovákov. In: *Jednotná škola*, roč. 27, 1975, č. 2, s. 149-161.
- MÁTEJ, J.: *Kapitoly z dejín slovenského školstva a pedagogiky.* Bratislava : SPN, 1970.
- MÁTEJ, J.: *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky.* Bratislava : SPN, 1976.
- MILO, Š.: *Slovenský učiteľ v rokoch prvej ČSR.* Nitra, 1995. 142 s. ISBN 80-967362-2-1 *Naša škola*, roč. 1, 1926, č. 1, s.1.
- PŠENÁK, J.: *Slovenská škola a pedagogika 20. storočia.* Ružomberok : Verbum, 2011, 329 s.
- SCHUBERT, J.: Českí učitelé a slovenské školstvo v r. 1919 až 1938. In: *Československé školství, učitelstvo a T. G. Masaryk. Sborník přednášek z kolokvia 1. března 1990.* s. 72-79

SUMMARY

The following case-study focuses on the two decades of the period of the first Czechoslovak Republic, on the emergence and the activities of the Czech teachers in Slovakia, who came to unify the school system in both, until then fragmented parts of the Republic. Further on the paper discusses the creation and building of schools and finally the teachers' organizations that emerged in Slovakia in support of the teaching class, which was working in rather adverse conditions of the intolerant society, but despite that contributed to the exceptional work in the field of education and culture. The presented case-study paper also briefly mentions the most important teacher unions and leagues and their history, the reasons why they occurred, what their aim and content was.